

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

i

ANALISIS METAFORA DALAM *SAMPI IBAN*

SARIPAH ANAK BANSENG

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

TESIS DIKEMUKAKAN BAGI MEMENUHI SYARAT UNTUK MEMPEROLEH
IJAZAH SARJANA SASTERA (BAHASA IBAN)
(MOD PENYELIDIKAN)

FAKULTI BAHASA DAN KOMUNIKASI
UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS

2016

05-4506832

pustaka.upsi.edu.my

Perpustakaan Tuanku Bainun
Kampus Sultan Abdul Jalil Shah

PustakaTBainun

ptbupsi

ABSTRAK

Kajian ini bertujuan untuk menganalisis unsur yang membentuk bahasa kiasan metafora dalam struktur *sampi*. Berasaskan pendekatan secara kualitatif, kaedah deskriptif digunakan untuk mengkaji dua buah mantera perhumaan (*sampi umai*) yang diambil dari buku *Sampi Enggau Biau*. Analisis kandungan digunakan untuk menerangkan pembinaan struktur dan bahasa kiasan metafora dalam *sampi*. Dapatan kajian menunjukkan lapisan bahasa yang terkandung dalam pendahuluan *sampi* ialah seruan permulaan, bertabik dan pengenalan diri. Lapisan bahasa yang terdapat dalam bahagian isi pula ialah tujuan, seruan, persembahan sajian (*piring*), suruhan dan dialog dengan *Petara* (Dewa-dewi). Pada bahagian penutup *sampi* terkandung lapisan bahasa doa restu manakala struktur *sampi* menggunakan ayat seruan, ayat penyata, ayat tanya dan ayat perintah. Unsur yang terdapat dalam bahasa kiasan metafora terdiri daripada unsur alam dan bukan alam. Unsur alam terdiri daripada unsur tumbuhan, haiwan dan manusia, manakala unsur bukan alam pula terdiri daripada bahan ciptaan manusia. Unsur-unsur ini digunakan untuk menyatakan warisan tradisi, merendahkan diri, persembahan sajian (*piring*), kehebatan perwira, kecantikan wanita dan hasil padi. Implikasi kajian ini mendapati lapisan bahasa berupaya menjadi landasan kepada pengamal melafazkan *sampi* tanpa bantuan pakar. Pengamal juga mampu mengenal pasti jenis ayat yang digunakan dalam mengucapkan kata-kata *sampi* berdasarkan lapisan bahasa tersebut. Penggunaan unsur alam dan bukan alam dalam bahasa kiasan metafora menambahkan pengetahuan pengamal tentang kemahiran berbahasa.

ANALYSIS OF METAPHOR IN THE IBAN *SAMPI*

ABSTRACT

This study aims to analyse elements that construct the figurative language of metaphor in the structure of the *sampi*. Based on qualitative approach, descriptive method was used to examine two paddy cultivation prayers (*sampi umai*) which were taken from a book entitled *Sampi Enggau Biau*. Content analysis was used to explain the structure as well as the construction of metaphor in the *sampi*. Results showed that the strata of language in the introduction of the *sampi* are initial calls, extending greeting and self-declaration. The language strata in the body of the *sampi* containing purpose, calling, offering presentation (*piring*), commanding and dialogue with the gods (*Petara*). The closing section contains blessing prayer while the structure of the *sampi* consists of exclamation sentence, declarative sentence, interrogative sentence and imperative sentence. Elements that can be found in the figurative language of metaphor consists of nature and non-nature elements. These elements were used to symbolise the inheritance of tradition, humbleness, offering presentation (*piring*), the greatness of the warrior, the beauty of woman, crowds and the harvest of paddy. The implication of this study shows that strata of language could be a platform to practitioner to chant the *sampi* without the help of an expert. Practitioner can also identify type of sentences used in *sampi* based on that strata of language. The use of nature and non-nature elements in the metaphor enhances practitioner's knowledge on using the language.

KANDUNGAN**Muka Surat**

PENGAKUAN	ii
------------------	----

PENGHARGAAN	iii
--------------------	-----

ABSTRAK	iv
----------------	----

ABSTRACT	v
-----------------	---

KANDUNGAN	vi
------------------	----

SENARAI JADUAL	x
-----------------------	---

SENARAI RAJAH	xi
----------------------	----

SENARAI LAMPIRAN	xii
-------------------------	-----

BAB 1 PENDAHULUAN

1.1 Pengenalan	1
----------------	---

1.2 Latar Belakang Kajian	5
---------------------------	---

1.2.1 Gambaran Alam dalam Kosmos Iban	6
---------------------------------------	---

1.2.2 Folklor dalam Aktiviti Perhumaan	8
--	---

1.2.3 Perayaan Ritual Perhumaan dalam Masyarakat Iban	13
---	----

1.3 Pernyataan Masalah	16
------------------------	----

1.4 Objektif Kajian	18
---------------------	----

1.5 Soalan Kajian	18
-------------------	----

1.6	Batasan Kajian	19
1.7	Kepentingan Kajian	19
1.8	Definisi Istilah	20
1.8.1	Struktur	21
1.8.2	Ayat	21
1.8.3	Metafora	22
1.8.4	<i>Sampi</i>	22
1.8.5	Teori Sistemik-Fungsional	22
1.8.6	Teori Linguistik Kognitif Lakoff-Johnson	23
1.9	Kerangka Teori	24
1.10	Kesimpulan	28

BAB 2 TINJAUAN LITERATUR

2.1	Pengenalan	29
2.2	Kajian Tradisi Lisan di Nusantara, Sabah dan Sarawak	31
2.3	Kajian Maksud Tersirat	42
2.4	Kesimpulan	46

BAB 3 METODOLOGI KAJIAN

3.1	Pengenalan	47
3.2	Reka Bentuk Kajian	47
3.3	Sumber Data	49
3.4	Instrumen Kajian	50
3.4.1	Analisis Kandungan	50
3.5	Penganalisan Data	51
3.6	Kesahan dan Kebolehpercayaan	52

3.7	Carta Gantt Penyelidikan	53
-----	--------------------------	----

3.8	Kesimpulan	53
-----	------------	----

BAB 4 DAPATAN KAJIAN

4.1	Pengenalan	54
-----	------------	----

4.2	Lapisan Bahasa dalam Struktur <i>Sampi</i>	55
-----	--	----

4.2.1	Lapisan Bahasa dalam Bahagian Pendahuluan <i>Sampi</i>	55
-------	--	----

4.2.1.1	Seruan Permulaan	56
---------	------------------	----

4.2.1.2	Bertabik	57
---------	----------	----

4.2.1.3	Pendakwaan Diri	57
---------	-----------------	----

4.2.2	Lapisan Bahasa dalam Bahagian Isi <i>Sampi</i>	58
-------	--	----

4.2.2.1	Tujuan	59
---------	--------	----

4.2.2.2	Seruan	60
---------	--------	----

4.2.2.3	Pernyataan Persembahan Santapan	61
---------	---------------------------------	----

4.2.2.4	Suruhan	62
---------	---------	----

4.2.2.5	Dialog dengan <i>Petara</i>	63
---------	-----------------------------	----

4.2.3	Lapisan Bahasa dalam Bahagian Penutup <i>Sampi</i>	65
-------	--	----

4.3	Ungkapan yang Membina Struktur <i>Sampi</i>	66
-----	---	----

4.4	Unsur yang Membina Maksud Tersirat dalam <i>Sampi</i>	69
-----	---	----

4.4.1	Warisan Tradisi	69
-------	-----------------	----

4.4.2	Merendahkan Diri	71
-------	------------------	----

4.4.3	Persembahan Sajian (<i>Piring</i>)	71
-------	--------------------------------------	----

4.4.4	Kehebatan Perwira	72
-------	-------------------	----

4.4.5	Kecantikan Wanita	73
-------	-------------------	----

4.4.6	Kehadiran Orang Ramai	74
-------	-----------------------	----

4.4.7	Keberhasilan Padi	75
-------	-------------------	----

4.5	Kesimpulan	75
-----	------------	----

BAB 5 PERBINCANGAN DAN KESIMPULAN

5.1	Pengenalan	77
-----	------------	----

5.2	Perbincangan Kajian	78
-----	---------------------	----

5.2.1	Lapisan Bahasa dalam Struktur <i>Sampi</i>	78
-------	--	----

5.2.2	Ungkapan yang Membina Struktur <i>Sampi</i>	86
-------	---	----

5.2.3	Unsur yang Membina Maksud Tersirat dalam <i>Sampi</i>	89
-------	---	----

5.3	Rumusan Kajian	93
-----	----------------	----

5.3.1	Lapisan Bahasa <i>Sampi</i>	93
-------	-----------------------------	----

5.3.2	Jenis Ayat <i>Sampi</i>	94
-------	-------------------------	----

5.3.3	Unsur dalam Bahasa Kiasan Metafora <i>Sampi</i>	95
-------	---	----

5.4	Sumbangan Kajian	95
-----	------------------	----

5.5	Implikasi Kajian	96
-----	------------------	----

5.6	Cadangan Kajian Seterusnya	98
-----	----------------------------	----

5.7	Kesimpulan	99
-----	------------	----

RUJUKAN		102
----------------	--	-----

LAMPIRAN		110
-----------------	--	-----

SENARAI JADUAL

No. Jadual		Muka Surat
4.1	Lapisan Bahasa Pengenalan Diri dalam <i>Sampi</i>	58
4.2	Lapisan Bahasa Tujuan dalam <i>Sampi</i>	59
4.3	Lapisan Bahasa Seruan dalam <i>Sampi</i>	60
4.4	Lapisan Bahasa Suruhan dalam <i>Sampi</i>	62
4.5	Lapisan Bahasa Dialog Dengan <i>Petara</i> dalam <i>Sampi</i>	64
4.6	Lapisan Bahasa Doa Restu dalam <i>Sampi</i>	65
4.7	Jenis Ayat dalam Lapisan Bahasa <i>Sampi</i>	66
5.1	Ringkasan Lapisan Bahasa dalam Struktur <i>Sampi</i>	79
5.2	Jenis Ayat dalam Struktur <i>Sampi</i>	86

SENARAI RAJAH

No. Rajah

Muka Surat

1.1	Kerangka Teori	27
3.1	Carta Gantt Penyelidikan	53

SENARAI LAMPIRAN

- A *Sampi Mudas* (Mantera Sesudah Membakar) Oleh Ben Anak Asit
- B *Sampi Gawai Benih / Nurunka Benih* (Mantera Gawai Benih) Oleh Migang Anak Megang
- C Contoh Pengkodan Terbuka
- D Contoh Pengkodan Substantif

BAB 1

PENDAHULUAN

1.1 Pengenalan

Sebelum kewujudan sistem tulisan, kebudayaan, adat resam dan kepercayaan diturunkan secara lisan sejak turun-temurun sehingga menjadi tradisi lisan. Budaya, adat dan tradisi lisan ialah pesan atau kesaksian yang disampaikan secara turun-temurun dari satu generasi ke generasi berikutnya melalui komunikasi tradisional (Aryal, 2009) dan disampaikan secara lisan dalam bentuk pantun, cerita rakyat, nasihat, balada, lagu atau peribahasa. Masyarakat dapat menyampaikan sejarah lisan dan pengetahuan lain kepada generasi seterusnya melalui cara ini tanpa melibatkan bahasa tulisan. Antara masyarakat peribumi yang mempunyai tradisi lisan tersendiri ialah suku kaum Iban.

Suku kaum Iban merupakan etnik terbesar dengan populasi sebanyak 30.3% daripada 2.7 juta penduduk di Sarawak (Bancian 2010, Jabatan Perangkaan Malaysia, 2015). Kaum ini tinggal di rumah panjang yang kebanyakannya terletak di kawasan pedalaman tanah rendah dan persisiran sungai. Kehidupan suku kaum Iban sebelum kedatangan British ialah berburu, bercucuk tanam dan menangkap ikan. Mereka berpindah randah dari satu tempat ke tempat yang lain (Lockard & Saunders, 1992). Tradisi lisan kaum Iban diamalkan secara turun temurun. Salah satu komponen tradisi lisan dalam komunikasi suku kaum Iban ialah puisi tradisional.

Puisi tradisional suku kaum Iban dikenali sebagai *leka main*, merangkumi tiga kategori iaitu kategori Hiburan, Adat Resam dan Budaya serta Invokasi. Kategori Hiburan digunakan untuk menggembirakan hati dan bergurau senda. Antara puisi tradisional yang digunakan untuk berhibur ialah *Entelah* (teka-teki), *Dungai* (puisi menghibur hati), *Ganu* (puisi gurauan), *Leka Timang* (puisi pujian), *Ramban* (puisi kasih sayang), *Renong* (puisi naratif peperangan), dan *Sugi* (puisi epik).

Selain itu, puisi tradisional suku kaum Iban juga berkait dengan adat resam dan kebudayaan. Adat resam merupakan peraturan yang menjadi amalan sejak turun temurun manakala budaya membawa maksud peradaban atau tamadun (Norhuda Salleh, 2014). Antara puisi tradisional Iban dalam Adat Resam dan Budaya ialah *Ai Anshah* (puisi menjemput tetamu untuk berucap), *Leka Geliga* (kata-kata nasihat sebelum memulakan sesuatu majlis), dan *Nanya Indu* (adat merisik).

Invokasi merupakan permohonan, biasanya kepada Tuhan, untuk mendapatkan pertolongan atau perlindungan (Tana Showren, 2014). Dalam tradisi lisan Invokasi ialah amalan untuk memohon sesuatu atau permintaan dalam bentuk doa dan mantra. *Pengap* (invokasi kepada Dewa-dewi), *Sabak* (nyanyian ratapan kematian), *Pelian* (ritual penyembuhan), *Biau* (doa ritual yang diiringi dengan persembahan santapan) dan *Sampi* (mantera) merupakan contoh puisi tradisional suku kaum Iban yang terdiri dalam kategori Invokasi.

Kajian ini dilaksanakan dengan meneliti struktur dan bahasa kiasan metafora yang digunakan dalam kategori invokasi *sampi*. Sehubungan itu, lapisan bahasa yang terdapat dalam struktur *sampi* dikenal pasti dan ayat-ayat yang digunakan dalam struktur *sampi* tersebut juga turut dikaji. Akhir sekali, unsur yang membentuk bahasa kiasan metafora dianalisis. Kajian ini dijalankan untuk membantu generasi kini memahami salah satu puisi tradisional suku kaum Iban yang semakin terpinggir. Sandai (2011) menyatakan para guru masih kekurangan pengetahuan terhadap pengajaran sastera Iban di sekolah. Justeru kajian ini diteruskan agar dapat membantu para guru meluaskan pemahaman mereka dalam pengajaran sastera Bahasa Iban di sekolah terutamanya dalam *sampi*.

Bagi suku kaum Iban, *sampi* atau mantra ialah kepercayaan asal yang diucapkan melalui permohonan doa kepada *Petara* (dewa-dewi), *Bunsu-bunsu Antu Manah* (entiti atau spirit yang baik) dan roh saudara mara atau nenek moyang (Robert Menua Saleh & Janang Ensiring, 2001). Mantera merupakan puisi lama yang mengandungi unsur magis dan bersifat sakral (Welly Setiawan, 2014). Kata-kata lain seerti dengan mantra ialah

brahma yang bermaksud ayat-ayat suci seperti doa, *stawa* (lagu pujian) dan *stuti* iaitu perbuatan pemujaan kepada Tuhan (G. Pudja dalam Mulyana, 2005).

Kajian ini menyelidiki dua buah *sampi* yang diamalkan di dalam aktiviti berhuma dan semasa perayaan perhumaan (rujuk Lampiran A - B). Selepas menebang dan membersihkan kawasan huma, *Sampi Mudas Di Umai* (rujuk Lampiran A) akan dilafazkan. *Sampi Mudas Di Umai* ialah mantera untuk memberkati kawasan huma sesudah aktiviti membakar. *Sampi* ini dilakukan setelah mendengar bunyi burung *Beragai*, salah satu Burung Kihanatan dalam sistem Auguri suku kaum Iban (Sandin, 1980). Pengamal *sampi* menyeru para dewa atau *Petara* agar memberkati padi yang hendak ditanam serta meminta mereka menjadi saksi dalam aktiviti tersebut.

Apabila anak padi tumbuh, suku kaum Iban mula membersihkan rumput. Semasa aktiviti ini, suku kaum Iban menjaga padi mereka dari gangguan makhluk perosak. Sekiranya gangguan ini menjadi semakin teruk, *Gawai Umai* (Gawai Huma) diadakan (Sandin, 1980). Dalam upacara tersebut, suku kaum Iban juga memilih benih baru untuk tahun berikutnya yang mana *Sampi Gawai Benih / Nurunka Benih* (Rujuk Lampiran B) iaitu mantera untuk memilih benih padi yang hendak ditanam dilafazkan. Benih padi yang dipilih diberkati terlebih dahulu dalam *sampi* tersebut agar *Petara* (Dewa-dewi) memberi rezeki yang banyak untuk musim menuai yang akan datang.

Kata-kata *sampi* yang diucapkan oleh *lemambang* iaitu pengamal *sampi* berbeza mengikut daerah dan tempat masing-masing. Namun demikian, ungkapan yang

dilafazkan mempunyai ciri-ciri yang hampir sama ekor kepercayaan mereka terhadap para Dewa-dewi (*Petara*), entiti dan roh. Selain itu, tujuan mereka memohon doa ialah untuk meminta keberkatan dan kemakmuran dalam hidup masing-masing.

Bagi membincangkan secara terperinci, bab ini meliputi latar belakang kajian termasuklah gambaran kosmos Iban, folklor suku kaum Iban dan aktiviti perhumaan serta perayaan ritual perhumaan. Turut dimuatkan ialah pernyataan masalah, objektif dan persoalan kajian diikuti definisi istilah dan kerangka teori.

1.2 Latar Belakang Kajian

Sarawak merupakan negeri terbesar di Malaysia dengan etnik terbesar ialah suku kaum Iban yang mendiami kawasan-kawasan pendalaman dan sepanjang hulu-hulu sungai di negeri Sarawak. Kehidupan serta kepercayaan mereka dipengaruhi sepenuhnya oleh kejadian-kejadian di sekeliling mereka. Mereka mempercayai bunyi burung boleh memberi amaran baik mahupun tidak. Mereka juga mempercayai kewujudan Dewa Tanah, *Simpulang Gana* dan para dewa lain yakni *Petara* (Sandin, 1980). Pengaruh kepercayaan ini dilihat melalui gambaran alam dalam kosmos Iban yang kemudiannya boleh dilihat dalam folklor perhumaan suku kaum Iban diikuti dengan upacara ritual perhumaan suku kaum Iban.

1.2.1 Gambaran Alam dalam Kosmos Iban

Setiap kumpulan manusia mempunyai kepercayaan warisan tersendiri yang mungkin diturun-temurunkan dari zaman nenek moyang. Kepercayaan ini membentuk cara masyarakat menggambarkan kosmos atau alam masing-masing. Bagi suku kaum Iban, mereka mempercayai bahawa ada kuasa luar biasa wujud di dunia ini yang dikenali sebagai *Petara* (dewa-dewi). Konsep *Petara* (dewa-dewi) ini diturunkan dari generasi ke generasi dan disesuaikan dengan dunia atau alam (kosmologi) suku kaum Iban. Gambaran alam dalam kosmos Iban menurut Asmah Haji Omar (2012) adalah *Dunya di atas langit* (Dunia di atas langit), *Tisau langit* (Dunia di tepi langit), *Dunya di baruh langit* (Dunia di bawah langit), *Dunya di dalam bumi* (Dunia di dalam bumi) dan *Menua sebayan* (Alam roh).

Dunia di atas langit merupakan bahagian paling utama dan mempunyai tujuh lapis pintu yang setiap pintunya dikawal untuk melindungi dari diperangi oleh orang di bumi (Asmah Haji Omar, 2012). Lapisan yang paling atas yakni lapisan ketujuh didiami oleh Raja Bintang Tujuh atau Bintang Banyak yang juga pemerintah langit bersama anak daranya, Bintang Tiga. Bintang Tiga dan Bintang Tujuh dijadikan panduan bagi orang Iban memulakan kerja berhumu. Para Dewa Iban tujuh beradik juga tinggal di bahagian ini iaitu *Sengalang Burung* (Dewa Perang), *Raja Menjaya* (Dewa Perubatan), *Raja Simpulang Gana* (Dewa Tanah), *Raja Biku Bunsu Petara* (Dewa Segala Sumber), *Raja Selempandai / Selempeta / Selempetoh* (Dewa Pencipta), *Raja Anda Mara* (Dewa Kekayaan) dan *Ini Inda / Ini Inee / Ini Andan* (Dewi Keadilan) juga tinggal di bahagian

ini. Keadaan geografi di bahagian ini berbukit-bukau, mempunyai huma, hutan, sungai, tempat permandian serta rumah panjang. Penduduknya mempunyai persamaan dari segi bentuk fizikal, adat-istiadat, sistem kepercayaan, dan cara hidup. Masyarakat di sini boleh berhubung dengan alam lain.

Bahagian kedua ialah *Tisau langit* (Asmah Haji Omar, 2012). Sebagai lapisan pengantara bagi bahagian dunia di atas dan di bawah langit, *Tisau langit* harus ditempuh dalam perjalanan dari langit ke bumi dan sebaliknya. Bahagian ini juga disebut ufuk langit atau tepi langit atau kaki langit. Bahagian ini terdapat awan putih (*remang*), ‘lubang ujan’, ‘lubang angin’ dan ‘lubang kilat’ yang mempunyai muara masing-masing. Di bahagian ini juga dipercayai Raja Kilat, Raja Petir dan Raja Ujan berkuasa menurunkan kilat, petir dan hujan melalui muara masing-masing.

Bahagian ketiga ialah Dunia di bawah langit (Asmah Haji Omar, 2012). Keadaan geografi di bahagian ini menyamai dunia di atas langit. Para pahlawan Iban, penduduk dari Panggau Libau yang dikenali sebagai Keling, Kumang dan rakan-rakan tinggal di bahagian ini. Penghuni yang mendiami kawasan ini juga boleh berhubung dengan bahagian di atas langit dan sebaliknya. Orang di bumi boleh berkahwin dengan orang di langit. Walau bagaimanapun mereka berpisah atas dugaan dan cabaran tertentu. Oleh itu, terdapat hubungan persaudaraan antara orang di bumi dengan orang di langit. Mereka juga boleh mempunyai hubungan dengan penghuni di dalam bumi iaitu bahagian alam keempat dalam kosmos Iban.

Dunia di dalam bumi ini dipercayai didiami oleh haiwan khususnya reptilia khususnya ular dan buaya (Asmah Haji Omar, 2012), tetapi kehidupan dan kepercayaan mereka sama seperti kehidupan manusia di atas bumi. Perkahwinan dengan penghuni di alam lain adalah bersyarat dan perang antara alam berlaku sekiranya syarat dilanggar. Namun demikian, kedua-dua pihak mengalah atas dasar belas kasihan dan hormat. Mereka percaya bahawa setiap manusia mahupun haiwan mempunyai alam kehidupan masing-masing dan perlu menghormati antara satu sama lain.

Bahagian kosmos terakhir menurut Asmah Haji Omar (2012) ialah *Menua sebayan* yang juga dikenali sebagai alam roh iaitu tempat berhimpunnya roh (*samengat*) orang yang sudah mati. Roh orang yang masih hidup juga boleh berada di tempat ini sekiranya mereka hilang atau sesat dalam perjalanan menuju ke alam lain. Roh ini boleh diketahui keberadaannya melalui tilikan *manang* (pengamal perubatan tradisi) dan sekiranya perlu, mereka boleh memanggil *samengatnya* kembali. Gambaran alam dalam kosmos Iban juga berkait rapat dengan aktiviti perhumaan.

1.2.2 Folklor dalam Aktiviti Perhumaan

Suku kaum Iban juga sangat menitikberatkan perubahan atau reaksi burung dan haiwan lain kerana dipercayai mereka ini boleh memberi amaran, panduan atau ramalan yang akan terjadi di kemudian hari. Kepercayaan ini dikenali sebagai Auguri (Omen) atau Kihanatan (Sandin, 1980). Petanda tersebut disampaikan oleh *Singalang Burung* (Dewa

Perang) melalui burung kihanatan iaitu *Ketupung* (Burung Belatuk Kerdil), *Beragai* (Burung Kesumba Puteri), *Bejampung* (Burung Belatuk Menjerit), *Pangkas* (Burung Belatuk Punggur), *Embuas* (Burung Pekaka Riang Rimba), *Papau* (Burung Kesumba Diard) dan *Nendak* (Burung Murai Batu). Enam daripada burung tersebut kecuali *Nendak* merupakan menantu *Sengalang Burung* (Dewa Perang). Dalam cerita rakyat Iban, kemahiran mengetahui petanda atau ramalan yang dibawa oleh burung-burung ini diajar sendiri oleh *Singalang Burung* kepada Sera Gunting, orang Iban pertama yang pandai mengusahakan aktiviti berhuma (Sandin, 1980).

Dalam kehidupan tradisi suku kaum Iban, sebelum bermulanya aktiviti berhuma, orang Iban hidup dengan bertanam ubi kayu, berburu dan menangkap ikan. Menurut cerita rakyat suku kaum Iban, penanaman padi bermula dalam asal-usul mitologi kihanatan (Sandin, 1980). Berdasarkan folklor tersebut, anak perempuan *Singalang Burung*, *Endu Dara Tinchin Temaga* dari dunia atas langit tersesat di muka bumi selepas suaminya, *Ketupong* pergi memburu kepala atau *ngayau*. Dia disumpit ketika menjelma menjadi seekor burung oleh orang di bumi iaitu Menggin. Namun demikian, Menggin tidak menjumpai burung tersebut melainkan sehelai kain wanita. *Endu Dara Tinchin Temaga* muncul selepas tiga hari dan berkahwin dengan Menggin.

Hasil perkahwinan mereka, lahir seorang bayi lelaki yang diberi nama sebagai Sera Gunting. Selepas beberapa bulan Sera Gunting dilahirkan, *Endu Dara Tinchin Temaga* kembali ke dunia di atas langit, tempat asalnya dan meninggalkan suami serta anak mereka. Menggin menyedari kehilangan isterinya sejurus selepas mendengar

tangisan Sera Gunting. Bagi meredakan tangisan Sera Gunting, Menggin berusaha mencari isterinya. Akhirnya mereka berdua berjaya menemui *Endu Dara Tinchin Temaga* di dunia atas langit yakni tempat kediaman *Singalang Burung*. Ayah *Endu Dara Tinchin Temaga*, *Sengalang Burung* walau bagaimanapun tidak menganggap Menggin dan Sera Gunting sebagai menantu dan cucu kerana *Endu Dara Tinchin Temaga* telah berkahwin dengan *Ketupong* sebelum ini. Pada waktu tersebut, menantu-menantu *Singalang Burung* masih belum pulang dari *ngayau* (Ibid).

Apabila Sera Gunting sudah mula berjalan, *Singalang Burung* memberi beberapa ujian kepadanya sebagai bukti bahawa dia adalah cucunya. Sera Gunting berjaya membuktikan dirinya atas nasihat dan tunjuk ajar ibunya sehingga *Singalang Burung* menerimanya sebagai cucu. Sera Gunting tinggal di rumah panjang ibunya sehingga meningkat remaja. Pada suatu hari, penduduk di rumah panjang terdengar bunyi meriam menandakan kepulangan *Ketupong* dan kawan-kawannya. Mendengar bunyi tersebut, ibu Sera Gunting menjadi panik sekiranya hubungannya dengan Menggin diketahui suaminya, *Ketupong*. Dia menyuruh Menggin dan anaknya kembali ke bumi sebelum *Ketupong* mengetahui segalanya. Menggin dan Sera Gunting menuruti kehendak *Endu Dara Tinchin Temaga* dan berangkat pulang ke kampung halaman dengan segera.

Di rumah bapanya, Sera Gunting diajar mengerjakan pekerjaan sesuai dengan umurnya. Dia menolong ayahnya dan saudara yang lain bercucuk tanam namun tidak membuahkan hasil. Dia juga mengikuti bapa saudaranya dalam ekspedisi perang tetapi dia tidak berjaya membawa hasil peperangan seperti pahlawan lain. Kegagalan yang

dialaminya menyebabkan Sera Gunting menjadi marah dan ingin kembali ke kampung datuknya, *Singalang Burung* untuk mendapatkan nasihat. Pada mulanya, dia mendapat tentangan daripada keluarga bapanya. Namun dia berkeras untuk pergi daripada mengecapi kegagalan sepanjang hidupnya. Melihat kekerasan hati Sera Gunting, bapanya memberi izin kepadanya.

Dalam perjalanan menuju ke rumah datuknya, Sera Gunting disapa oleh Bulan. Bulan menasihati Sera Gunting supaya menghormati hari di mana bulan mengambang penuh pada setiap bulan untuk mengelakkan malapetaka. Sera Gunting meneruskan perjalanan selepas mendengar nasihat Bulan dan bersua dengan Bintang Tujuh. Bintang Tujuh juga memberi nasihat kepadanya agar sentiasa melihatnya sebelum memulakan aktiviti menanam padi. Sekiranya tidak, padi mereka tidak akan membuahkan hasil. Sera Gunting mendengar nasihat Bintang Tujuh dan meneruskan perjalanannya sehingga berjumpa dengan Bintang Tiga, saudara kepada Bintang Tujuh (Ibid).

Bintang Tiga memberi nasihat kepada Sera Gunting supaya menanam padi selepas lima belas hari kemunculan Bintang Tujuh. Bintang Tiga menjelaskan lagi, mereka akan muncul di atas langit untuk menolong para petani sekiranya kemunculan Bintang Tujuh tidak dapat dilihat akibat keadaan cuaca yang buruk dan juga sebab-sebab lain. Selepas mengambil kira nasihat-nasihat tersebut Sera Gunting pun sampai di rumah datuknya. Sera Gunting bukan sahaja diajar cara berhuma, malah dia diajar mengenal dan mengetahui petanda-petanda yang disampaikan oleh burung-burung kihanatan. Di

samping itu, dia juga diajar mengenal petanda daripada *Raja Sempulang Gana* atau Dewa Tanah yakni saudara datuknya.

Sebelum kembali ke bumi, Sera Gunting diberi benih padi oleh datuknya agar manusia di bumi tidak lagi kelaparan. Selain itu, Sera Gunting juga dinasihati agar melakukan upacara ritual dengan berdoa (*besampi*) sebelum memulakan aktiviti perhumaan. Dalam *sampi* itu, mereka hendaklah menyeru kepada *Singalang Burung* dan *Raja Sempulang Gana* agar padi mereka diberkati. Daripada cerita rakyat ini, masyarakat Iban percaya dan mengamalkan *sampi* dalam aktiviti berhuma sehingga kini. Mereka juga akan melihat Bintang Tiga dan Bintang Tujuh sebelum memulakan kerja berhuma seperti menebas, menebang dan membakar (Ibid).

Sandin (1980) telah merekodkan cerita Sera Gunting untuk mengingatkan sejarah bermulanya penanaman padi huma dalam kalangan suku kaum Iban. Folklor tersebut menjadi ikutan sejak zaman berzaman dan juga dijadikan panduan dalam ruang lingkup kehidupan suku kaum Iban sekarang. Walaupun suku kaum Iban sekarang tidak lagi mengamalkan kehidupan berpindah-randah, tetapi aktiviti menanam padi masih dijalankan sehingga kini.

1.2.3 Perayaan Ritual Perhumaan dalam Masyarakat Iban

Melalui ajaran yang disampaikan oleh Sera Gunting juga, suku kaum Iban mula menjalankan aktiviti berhuma pada bulan Mei setiap tahun (Sutlive, 2001). Setiap proses perhumaan iaitu dari peringkat membersihkan kawasan ladang (*manggol*) sehingga menuai, *sampi* dilafazkan selain mendengar dan mengetahui petanda daripada ketujuh-tujuh burung yang membawa ramalan tersebut. Sekiranya perhumaan mereka terjejas atau kurang membuahkan hasil, suku kaum Iban mengadakan upacara perayaan perhumaan iaitu *Gawai Batu* dan *Gawai Umai* (Gawai Huma). Upacara secara ritual ini dilakukan untuk mengelakkan kejadian yang sama berterusan untuk tahun-tahun berikutnya.

Gawai Batu diadakan sebelum membersihkan kawasan ladang (*manggol*) diketuai oleh *Tuai Rumah* (ketua rumah panjang) pada pengakhiran bulan Mei atau awal Jun (Sandin, 1980). Perayaan ini diadakan sekurang-kurangnya sekali selepas empat tahun sekiranya hasil huma semakin berkurangan setiap tahun. *Lemambang* atau pengamal *sampi* dijemput untuk melakukan upacara. Dalam upacara itu, *Raja Sempulang Gana* (Dewa Tanah) diseru untuk memberkati batu yang menjadi simbolik kepada aktiviti berhuma. Persembahan sajian (*piring*) juga dilakukan dalam ritual ini. *Lemambang* turut melafazkan *pengap* (invokasi kepada para dewa) sepanjang malam.

Pada pagi keesokannya, *sampi manggol* iaitu doa atau mantera sebelum membersihkan kawasan ladang dilafazkan diikuti dengan upacara Ramalan Hati. Upacara

ramalan tersebut lazimnya menggunakan hati khinzir. Hati haiwan tersebut ditilik untuk meramalkan samada aktiviti berhuma akan membuahkan hasil pada tahun tersebut atau sebaliknya. Perayaan ini mengambil masa selama dua hari. Pada awal pagi hari ketiga, setiap orang di rumah panjang tersebut akan mula membersihkan kawasan ladang (*manggol*). Aktiviti *manggol* seperti menebang, membakar dan membersihkan kawasan dilakukan. Ketika itu mereka akan melakukan aktiviti berhuma seperti biasa pada tahun-tahun berikutnya.

Selepas beberapa tahun, sekiranya padi menghadapi serangan serangga atau makhluk perosak pemimpin yang juga dikenali *Tuai Umai* (Ketua Gawai Huma) berbincang dengan anak buahnya untuk mengadakan perayaan *Gawai Umai* (Gawai Huma). Biasanya perayaan ini diadakan sebelum musim merumput. Perayaan ini juga akan menjemput *lemambang* untuk melafazkan *pengap* iaitu invokasi kepada *Raja Sempulang Gana* (Dewa Tanah) dan para dewa yang lain. Padi yang diserang oleh serangga perosak dibawa sebagai bukti berserta dengan persembahan sajian (*piring*). Upacara Ramalan Hati (*meda atau jani*) juga turut dilakukan dalam perayaan ini. Perayaan ini berlangsung selama tiga hari (Ibid).

Hari pertama Gawai ialah hari *ngalu Petara* (mengalu-alukan kedatangan para dewa). Pada malam itu, penduduk di rumah panjang tersebut membuat *pandung* yang akan digunakan untuk meletakkan persembahan sajian atau *piring*. Pada hari kedua, Ramalan Hati dilakukan diikuti dengan upacara *ngundurka Antu Penyakit Padi* (menghalau hantu penyakit padi). Pada hari ini juga, *Sampi Pandung Gawai Umai*

